

Чи довго протримається міф, згідно з яким сільське господарство може бути головною та найперспективнішою галуззю виробництва в Україні? Проблема в тому, що в зоні ризикованого землеробства, де на жаль перебуває Україна, рік на рік, як то кажуть, не випадає. Днями на колегії Мінагропрому було повідомлено, що врожай зернових в Україні 2015 р. становитиме 59,5 млн т проти озвученого Міністерством раніше прогнозу в 59–60 млн і отриманих торік 63,8 млн т. На колегії також наголошувалося, що через дефіцит вологи схід озимини отримали поки лише на третині посіяних площ, а схід рапсу – на 20–21 %. Дещо раніше Мінекономрозвитку повідомило, що чекає цього року скорочення агровиробництва в Україні на 5,7 %. А сподівання на врожай спочатку були дуже великими. І всі визнавали, що сільське господарство тепер стало локомотивом нашої економіки.

Чи можна говорити, що раніше був вдалий збіг природно-кліматичних чинників, а тепер погода нас підвела? Чи загрожує Україні у зв'язку зі стійким розвитком агросектору деіндустріалізація? На ці та інші запитання «Дня» відповідає **головний науковий співробітник Інституту економіки та прогнозування НАНУ, академік Національної академії аграрних наук України, професор, лауреат премії НАН України ім. Туган-Барановського Б. Пасхавер.**

– У поточному п'ятилітті сільське господарство – єдина базова галузь національної економіки, що досягла високих позитивних темпів зростання обсягів виробництва. Валова продукція сільського господарства за п'ятиліття збільшилася більш ніж на чверть, середньорічний темп приросту перевищив 5 %. Істотно зросло виробництво всіх основних продуктів: овочів і картоплі – більш ніж на 20 %, фруктів – на третину, зерна – на 40 %, насіння соняшнику – на 60 %. Повільніше відбувається відновлення галузі тваринництва, але й тут були значні успіхи: виробництво м'яса збільшилося на 20 %, яєць – на чверть.

Лідерство в аграрному виробництві повернув собі сектор сільськогосподарських підприємств, продукція якого зросла більш ніж на 40 %. Сектор господарств населення збільшив виробництво на 11 %. Зростання виробництва – свідчення технологічного та організаційного прогресу, але головним стимулом високих темпів стала сприятлива ринкова кон'юнктура, значне збільшення платоспроможного попиту на агропродовольчу продукцію. Якщо за попередні п'ять років середньорічний обсяг експорту цієї продукції становив 8,2 млрд дол. США, то в 2011–2014 рр. він досяг 16,1 млрд дол., зокрема 4,3 млрд – до країн ЄС. Виріс і внутрішній ринок: витрати населення України (у порівнянних цінах) на покупку продовольчих товарів за порівнювані періоди збільшилися майже на 20 % з розрахунку на одну людину. Так, цього року обсяги сільськогосподарського виробництва імовірно зменшаться порівняно з попереднім роком. Але оскільки 2014 р. був рекордним, то за такого зниження поточний рік усе-таки можна теж вважати доволі успішним.

– *Стійко висока врожайність основних культур (думається, вона й цього року кардинально не знизиться) мала б позитивно позначитися на благополуччі селянських домогосподарств. Що у нас на селі зростає тепер швидше, багатство чи, навпаки, бідність?*

– Тут, безумовно, простежується лінійна залежність між рівнем урожайності та благополуччям сільського населення. Життя людей в українському селі за останні роки істотно поліпшилося. Так, між 2010 і 2014 рр. грошові доходи сільського домогосподарства зросли на 45 % номінально, а з урахуванням інфляції – на 30 %. У міських домогосподарств цей приріст був удвічі меншим. Звісно, зростання доходів сільських жителів дало змогу знизити рівень бідності в цій соціальній групі. Якщо 2010 р. майже в 37 % сільських домогосподарств грошові доходи були нижчими за прожитковий мінімум, то 2014 р. бідувало лише 16 %.

Зараз за рівнем доходів міське домогосподарство перевершує сільське на 15 %, а з урахуванням натуральних доходів ця різниця скорочується до 4 %. Помітна відмінність між доходами містян і селян відчувається лише при порівнянні з великими містами. У малих містах середні доходи населення близькі до доходів сільських жителів.

– *Корінною селянською проблемою все ще залишається питання власності на землю. Як його, на вашу думку, слід вирішувати і виходячи з чого?*

– Більша частина сільськогосподарських угідь уже сьогодні у приватній власності. Близько 7 млн сільських жителів України було наділено земельними паями середнього розміру в 4 га. До речі, є земля й у містян. Чотири мільйона сімей – члени садових, а також городницьких кооперативів (середній розмір земельної ділянки близько 10 соток). Власники земельних паїв дуже часто використовують своє право здати землю в оренду, але права її продажу у зв'язку з чинністю відповідного мораторію у них немає. Але створення повноцінного ринку землі – одне з найважливіших для України завдань. Водночас це, певна річ, дуже складна проблема, оскільки необхідно сприяти розвитку всіх форм агробізнесу (великого, середнього, малого). У зв'язку з цим досі дуже дискусійним залишається питання граничних розмірів землеволодіння для однієї фізичної або юридичної особи.

– *Те, що агрокомплекс стає локомотивом економіки, це вам, можливо, і приємно чути. Але ж паралельно відбувається деіндустріалізація економіки. Одночасно, як стверджують деякі економісти зі світовими іменами (наприклад, норвежець Е. Райнерт, який нещодавно прочитав у Києві цікаву лекцію), у результаті країна втратить приблизно 9 млн осіб. Думається, що лідером цих втрат буде село.*

– Я думаю, що проблема деіндустріалізації нам поки що безпосередньо не загрожує. Наразі провідною галуззю національної економіки є промисловість. У ній виробляється 16,5 % усього валового внутрішнього продукту України, тоді як в оптовій та роздрібній торгівлі – 14,2 %, у сільському господарстві – 10,2 %.

Кризисна ситуація, дійсно, підвищує питому вагу аграрної галузі, але це тимчасове явище. У передових країнах, де частка сільського господарства в національній економіці знижується, фіксується депопуляція. І навпаки, у відсталих аграрних країнах ми бачимо високу народжуваність. У нашій країні демографічні процеси регулюються здебільшого рівнем матеріального благополуччя. Достатньо сказати, що за 2014–2015 рр., що характеризуються високим рівнем інфляції та девальвації національної валюти, народжуваність в Україні скоротилася майже на 15 %. У США високорозвинуте сільське господарство, але його частка у ВВП приблизно 1 %.

Стосовно України, то можна з упевненістю сказати, що після завершення війни на Сході, з подоланням кризисних явищ і налагодження економіки питома вага аграрної галузі (обсяги виробництва, зайнятість, інвестиції) не зростатиме, а скорочуватиметься, що, втім, супроводжуватиметься зростанням якості продукції та підвищенням рівня її переробки.

– Чи є й чи надалі існуватиме прийнятний для агрогосподарств і, зокрема, для українських фермерів паритет цін на продукцію сільського господарства та на продукцію промисловості, призначену для села?

– Співвідношення динаміки цін, за якими реалізується продукція сільського господарства, і цін, за якими галузь набуває необхідних їй засобів виробництва, а також побутових приладів для населення, було грубо порушене на шкоду аграрній сфері в період дії купонокарбованця й тодішньої гіперінфляції. Потім становище вирівнялося, й зараз сільське господарство – найрентабельніша галузь економіки (торік, наприклад, рентабельними були 85 % сільськогосподарських підприємств, збитковими – лише 15 %. Фермерські господарства здебільшого рентабельні). При дуже високих темпах інфляції цього року в сільському господарстві зростання цін реалізації не відстає від зростання цін придбання, тобто поки цінового паритету дотримуються.

– Що може зробити і чи робить для розвитку агросектора вітчизняна наука? Чи є у вас на тлі її критики та постійного утискання фінансування позитивні приклади? Я, наприклад, чув, що в одному з інститутів розроблено пристрій (це, швидше за все, культиватор), що має багаторазово більший термін служби й значно нижчу собівартість, ніж американський прототип.

– На користь вітчизняного сільського господарства працює розвинута мережа наукових установ, завдання яких власними розробками та адаптацією світового досвіду забезпечити високий рівень розвитку сільського господарства й сільських територій, ведеться велика робота з впровадження міжнародних стандартів якості сільськогосподарської продукції. І значні обсяги аграрного виробництва, висока конкурентність агропродовольчого експорту – це до певної міри практичний результат наукових розробок. Водночас нам необхідно істотно підвищити рівень наукового супроводу аграрного виробництва.

– Які перспективи в українського агросектору у зв'язку з тим, що підвищили світовий прогноз урожаю зернових і, звісно, у результаті зростання пропозиції й заострення конкуренції важко чекати високих цін на наш експорт?

– Сільське господарство України продемонструвало здібність до динамічного зростання обсягів виробництва. Сьогодні головне – ємкість ринку, платоспроможний попит. Адже за рівнем продовольчого споживання Україна істотно відстає від розвинутих країн. Отже, внутрішній продовольчий ринок має розширюватися, й це завдання може бути вирішене лише в результаті зростання доходів населення. Що стосується кон'юнктури зовнішнього ринку, то вона не може не коливатися, й рівень цих коливань не просто передбачати. Але невирішеність продовольчої проблеми у світовому масштабі й зміцнення інтеграційних зв'язків з ЄС дають змогу вважати експорт продовольства стратегічно перспективним напрямом економічної діяльності аграріїв. А неминучі коливання цінової кон'юнктури необхідно вивчати, слід навчитися прогнозувати й відповідно враховувати в планах вирощування тих чи інших культур.

Посилання на оригінал: Княжанський В. «Чверть нашого агроекспорту припадає на Євросоюз». Академік Борис Пасхавер – про загрози деіндустріалізації України // День (<http://www.day.kiev.ua/uk/article/ekonomika/chvert-nashogo-agroeksportu-prypadae-na-yevrosoyuz>). – 2015. – 21.10 (*Учений НАН України – про особливості та перспективи розвитку вітчизняного сільського господарства // Національна академія наук України (<http://g.ua/DArn>). – 2015. – 22.10).*